
MARINA SIMIĆ, *ONTOLOŠKI OBRT: UVOD U KULTURNU TEORIJU ALTERITETA*, NOVI SAD: MEDITERRAN PUBLISHING, 2020.

Milica Resanović

Knjiga „Ontološki obrt: uvod u kulturnu teoriju alteriteta“ autorke prof. dr Marine Simić predstavlja prvu studiju u domaćoj akademskoj literaturi u kojoj se na sistematičan način predstavlja skup novih pristupa u društvenoj teoriji, formiranih i uobličavanih tokom protekle dve decenije, koji se označavaju terminima onotloškog obrta, perspektivizma i multinaturalizma. Ova studija ujedno predstavlja i hrabar teorijski podvig da se prikažu ovi novi teorijski pristupi oko kojih ne postoji ni u stranoj, kao ni u domaćoj literaturi, konsenzus u pogledu interpretacije, kao ni saglasnost u pogledu ocene značaja ontološkog obrta za antropološku, šire gledano, društvenu teoriju. Štaviše, ontološki obrt predmet je oštarih debata i žustrog sukobljavanja, a ovu knjigu upravo možemo čitati i kao jedan vodič kroz istoriju, glavne pojmove i figure ontološkog obrta koji nam aktuelnu debatu može učiniti razumljivijom.

U fokusu analize u ovoj studiji su novi teorijski pristupi potekli prvenstveno iz antropologije, koje

karakteriše pomeranje ka stvarima, interesovanje za kosmologiju i ontologiju, te kritičko preispitivanje celokupne dotadašnje antropološke tradicije i njenog konceptualnog aparata. Reč je o poslednjem u nizu obrta, nakon npr. „refleksivnog“ i „kulturnog“, a verovatno i najradikalnijem i najprovokativnijem od svih prethodnih. Svi autori koji se podvode pod ovaj kišobran termin, bez obzira na teorijske razlike koje postoje između njih, prave izrazito oštar otklon od dotadašnje antropološke tradicije i menjaju nekadašnje bazične teorijsko-metodološke postulate. U novim pravcima dolazi do izmene centralnog istraživačkog pitanja, od onoga *kako* možemo spoznati drugog, u pravcu pitanja *šta* je uopšte to što vidimo i znamo. Drugim rečima, po sredi je zaokret od epistemološkog ka ontološkom perspektivizmu, odnosno, od pretpostavke da postoji mnoštvo pogleda na (jednu) realnost, ka hipotezi da je ono što se menja svet koji vidimo, a ne perspektiva. Glavna teza knjige je da je ontološki obrt najvažnije čitati i razumevati kao

bazu iz koje proizilaze teorijske pretpostavke i metodološki postulati (prvenstveno u antropologiji i studijama kulture) koji omogućavaju stvarni susret sa radikalnom drugošću – *alteritetom* i dekolonizaciju nauke.

Simić studiju započinje rekonstrukcijom geneze novih antropoloških pristupa, fokusirajući se na uticaje teorije aktera-mreže, kroz prvenstveno Laturov (Bruno Latour) rad, i filozofiju Deleza (Gilles Deleuze) i Gatarija (Félix Guattari) na uobličavanje ontološkog obrta u antropologiji. Ontološki obrt u antropologiji autorka dovodi u vezu sa „sveobuhvatnijim“ obrtom u društvenoj misli, u koji spadaju i filozofski pravci objektno orijentisana ontologija i spekulativni realizam koji su usmereni ka rehabilitaciji ontoloških pitanja o tome šta postoji. Ocrtava se intelektualna klima u kojoj dolazi do bujanja interesovanja za ontološke dileme, koje su bile marginalizovane u postkantovskoj tradiciji na račun proučavanja epistemoloških pitanja. Objektno orijentisana ontologija i spekulativni realizam dele oštro kritički odnos prema ideji o privilegovanom ljudskom subjektu, i nasuprot nje afirmišu značaj istraživanja neljudske stvarnosti i ponovno promišljanje ideje objekta, koja je ujedno i centralna premissa ontološkog obrta. Interesovanje za ne-ljudsku dejstvenost artikulisano je i u Laturovom pristupu teorije aktera-mreža u kome se uvodi koncept „aktanta“, nečeg što dela ili čemu je dejstvenost dodeljena bez obzira na to da li je reč o ljudskom, neljudskom ili hibridnom entitetu, koji predstavlja referentnu tačku mnogim savremenim antropolozima zainteresovanim za ontološka pitanja. Autorka ove studije ocenjuje da je intenzivni dijalog sa ovim filozofskim pravcima i pristupima u društvenoj teoriji u kombinaciji

sa terenskim istraživanjem sprovedenim u nativnim društvima Amazonije u osnovi razvoja radikalno drugačijeg pojmovnog aparata u antropologiji i artikulacije poslednjeg zaokreta u pravcu ontologije.

Dakle, drugi važan korak u uobličavanju ontološkog obrta kao nove teorijsko-metodološke paradigme odigrala su novija antropološka istraživanja animizma sprovedena među nativnim društvima u Amazoniji. U studiji je moguće pronaći kratak istorijski prikaz istraživanja animizma u antropologiji od osnivanja do danas, i autorka kroz rekonstrukciju dijaloga između starijih i novijih istraživanja animizma, predstavlja šta novo predstavnici ontološkog obrta donose u teoriju i praksu u antropologiji. Važno je primetiti da su se klasici antropologije bavili animizmom prvenstveno kao „primitivnim“ stadijumom religije, u kome se postojanje duše pripisuje različitim ne-ljudskim entitetima, npr. životinjama i biljkama (npr. istraživanja Edvarda Tejlora (Edward Tylor)). Preokret se ogleda u tome što je u novijim istraživanjima interesovanje za animizam oživljeno, ali naravno ne kroz evolucionističku prizmu, već se animizmu pristupa kao *ontološkom perspektivizmu*. Današnji istraživači se oslanjaju na levistrosovsko nasleđe, unoseći izmene u originalnu strukturalističku maticu kako bi animizmu pristupili kao radikalno drugačijem „metafizičkom sistemu“ u poređenju sa zapadnim. Za razliku od zapadne metafizike u okviru koje je čovek uvek nosilac delanja, u animizmu su i ljudi i životinje obdareni dušom, te je posledično moć delanja lišena antropocentričnog prizvuka.

Najviše pažnje u ovoj knjizi poklonjeno je istraživanjima animizma Filipa Deskole (Philippe Descola) i Viveirosa de Kastra (Eduardo Viveiros

de Castro), koji se smatraju najznačajnijim predstavnicima ontološkog obrta, budući da se u njihovim radovima najpotpunije razvija teorijsko-metodološki postupak koji može obezbediti alternativni pristup drugosti. Ističe se značaj tipologije ontoloških grupa Deskole, francuskog antropologa, koji je analizujući razlike između velikih, identifikovao 4 metafizička bloka: 1. totemizam, 2. analogizam, 3. animizam i 4. naturalizam. Tipologija je zasnovana na kriterijumu fizikalnosti i interiornosti, kao dvema dimenzijama bića između kojih može vladati kontinuitet i diskontinuitet. Prva dimenzija bića, fizikalnost, obuhvata dispozicije koje omogućavaju fizičku akciju, dok druga dimenzija upućuje na samorefleksivnu unutrašnjost, tj. kvalitete koji se prepoznaju kao um, duša, duh ili svest. Našu zapadnu kosmologiju karakteriše distinkcija između, s jedne strane, jedinstvenog i datog materijalnog sveta (iste fizikalnosti), i, s druge strane, mnogobrojnih, partikularnih, raznovrsnih pogleda na svet (različitih interiornosti). U animističkim društvima sistem je upravo obrnut, sličnost interiornosti svih bića omogućava svim bićima da ovladaju kulturom, te postoji jedinstvo duha, a raznolikost fizikalnosti, odnosno različitost prirode i tela. Dakle, iz ove sheme proizilazi da su animizam i naturalizam kao zapadni metafizički sistem direktno suprotstavljene kosmologije. Autorka ističe važnost Deskolinog pristupa animizmu jer uviđa da postoji mnoštvo dejstvenih subjekata ljudskih i ne-ljudskih koji su obdareni dušom, te da posledično animistička kosmologija pretpostavlja ontološki kontinuitet između ljudskog i neljudskog, nasuprot rascepa između ljudskog i neljudskog, živog i neživog koji karakteriše ontologiju u kojoj *mi* živimo.

Uporište za tezu o dekolonizaciji naučne misli kao implikaciji dosledno i uspešno sprovedenog ontološkog obrta autorka posebno pronalazi u radu brazilskog antropologa Viveirosa de Kastra. Iako su svi autori ontološkog obrta kritički nastrojani prema upotrebi konceptualnog aparata modernosti prilikom interpretacije drugih, de Kastro najeksplicitnije problematizuje političku dimenziju u debati o razlici između metafizičkih sistema, suprotstavljajući animizam „narcističkom antropocentrizmu zapadnog evolucionizma“ (Viveiros de Castro, 2002, 375-376, u Simić, 2020: 173). Za de Kastra nije reč samo o jednoj od mogućih varijanti metafizičkih sistema, već o formi perspektivizma potentnoj da redefiniše i izmeni pojmove kojima u nauci operišemo. Amazonski perspektivizam ovaj autor vidi kao metafizički sistem nativnih američkih naroda prema kom različiti subjekti, ljudski i neljudski, kao što su na primer jaguari ili peکاری¹, svet posmatraju sa različitih tačaka gledišta. Pored navedenog, autorka naglašava i važnost de Kastrovog pojma multinaturalizam i problematizaciji ovog koncepta posvećuje celo poglavlje. Važnost pojma ogleđa se u tome što ga de Kastro osmišljava kao odraz u ogledalu multikulturalizma, koncepta formulisanog u okviru zapadne metafizike koji izražava ideju o mnoštvu kultura, polazeći od pretpostavke o distinkciji između različitih duša i jedinstva tela. Sa druge strane, multinaturalizam tragom animističke logike odražava mnoštvo priroda inkorporiranih u telo, koje dele jednu, zajedničku kulturu. Svojom teorijom i multinaturalizmom kao njenim centralnim pojmom, Simić smatra da de

1 Sisari iz familije *Tayassuidae*, žive u Južnoj i Latinskoj Americi.

Kastro izvrće konstitutivne elemente zapadne misli (distinkciju između prirode i kulture, antropocentrično viđenje delanja), a time i dovodi u pitanje implikacije multikulturalizma kao političkog projekta koji iz nje proizilazi.

Prema oceni autorke, radikalni novum odražava se u pristupanju animizmu kao ontološkoj perspektivi, što znači da se ne primenjuju pojmovi potekli iz zapadne nauke kao čeda zapadne kosmologije kako bi se svet drugih interpretirao, već kao teorijske premise, odnosno potencijali izvor novih koncepata. Na metodološkom planu, uobličeno je novo shvatanje etnografije, prema kojoj se ne radi više „samo“ o posmatranju sa učestvovanjem, već o istraživačkom modusu, a sami etnografski podaci se tretiraju kao modusi definisanja šta stvari jesu, a ne kao modusi reprezentacije. Studija izražava duboko argumentovani afirmativni stav da etnografske podatke treba tretirati kao teorijski generator, a ne izvor podataka na koje se primenjuje teorija kako bi se obezbedilo tumačenje drugih. Štaviše, autorka afirmiše postulat ontološkog obrta o nužnosti „etnografske ortodoksije“ koja će biti stavljena u službu dekolonizacije načnog tretiranja radikalne drugosti.

Posebna vrednost studije se ogleda u tome što prilikom interpretacije radova predstavnika ontološkog obrta Simić ne beži od kritika koje su u antropološkoj zajednici upućivane na račun ovih autora. Iako autorka nesumnjivo veruje i svesrdno se trudi da i čitaocima predstavi da ontološki obrt donosi značajne teorijsko-metodološke inovacije koje u biti menjaju naše kapaciteta da pristupimo drugima, ali ona ne izbegava da napomene neke od spornih mesta ovih teorijskih pristupa, na koje su ukazali kritičari, poput Maršala Salinsa (Marshall Sahlins) i Brusa Kapferera

(Bruce Kapferer). Prvi problem koji se uviđa tiče se upotrebe zapadnih koncepata, uprkos tvrdnjama autora da ih se odriču i da osmišljavaju alternativni teorijski aparat. Tako na primer u slučaju gore navedene Deskoline sheme ontoloških sistema kritičari smatraju da distinkcija između interijornosti i eksterijornosti ima zalede u zapadnoj metafizici, a da ne predstavlja univerzalnu univerzalnu shemu. Drugi problem predstavlja kritiku sa kojom su se i brojni antropolozi pre ontološkog obrta susreli, a ogleda se u selektivnoj upotrebi terenskih podataka, tj. pozivanju samo na ona istraživanja koja potkrepljuju ranije osmišljenu tezu autora, dok se drugi dostupni etnografski podaci marginalizuju. Ipak, iako se autorka ne izbegava da napomene neke od značajnijih kritika upućenih na račun predstavnika ontološkog obrta, njena kritička pozicija je krajnje blagonaklona. Recimo, Simić ne beži od toga da prisustvo elementa zapadne metafizike u onome što se predstavlja kao ontološki perspektivizam treba ispitati, ali to pre vidi kao podsticaj za usavršavanje teorijsko-metodološkog aparata ontološkog obrta, a ne kao kritike koje temeljno podrivaju validnost zaokreta.

Kvalitet studije se ogleda u tome što predstavlja ne samo sistematičan i vrlo iscrpan prikaz geneze i glavnih odlika teorijskih pristupa centralnih predstavnika ontološkog obrta, već i u veštini autorke da vrlo kompleksne teorijske poduhvate, koje karakteriše ne samo novi način mišljenja, već i novi jezik, načini razumljivim za širu naučnu zajednicu, a ne samo za one istraživače koji imaju prethodnog čitalačkog iskustva u ovoj oblasti. Lakoćom pisanja autorka uspeva da pridobije pažnju i onih istraživača i istraživačica (i dalje) duboko „uronjenih“ u modernistički konceptualni aparat i

time otkloni, ili makar umanji, odbojnost koji se javlja u susretu sa novim pravcima koje odlikuje zaumni jezik i namera da se radikalno redefiniše način mišljenja u kome su se istraživači obrazovali i u kojem operišu. Zahvaljujući navedenim karakteristikama pisanja, studija ne samo da predstavlja vredan prikaz aktuelnih teorijskih debata, već ona budi refleksivnost svakog čitaoca pozivajući ga

na preispitivanje mogućnosti dekolonizacije misli, prvenstveno one naučne, ali u nekom širem smislu i svake druge. Stoga, možemo zaključiti da studija predstavlja široko teorijski elaboriran prikaz novih pristupa, ali ujedno i duboko promišljen pokušaj da se ontološki obrt predstavi kao teorijsko metodološki projekat koji omogućava da se radikalna drugost shvati odista ozbiljno.